

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

**Η ΣΟΒΟΥΣΑ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΠΥΛΩΝΕΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΦΙΛΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

Ο εικοστός αιώνας έχει χαρακτηριστεί ως «ο πιο βίαιος αιώνας της ιστορίας», τόσον εν σχέσει προς την άσκηση βίας του ανθρώπου προς τον συνάνθρωπον, όσον και αναφορικώς προς την πρωτοφανή ώμότητα του ανθρώπου προς την φύσιν, προς την ατμόσφαιραν, τον ύδροφόρον όρίζοντα, τους ποταμούς, τας λίμνας και τας θαλάσσας, την πανίδα και την χλωρίδα. Είναί άπολύτως βέβαιον, ότι τοιαύτης καταστροφικής συμπεριφοράς προηγείται μία έσωτερική κρίσις, μία «ανάτροπή των άξιών», μία πνευματική και ήθικί, νοητική και συναισθηματική κατολίθωσις. Ο George Steiner γράφει ότι κατά τον 20^{όν} αιώνα, ο άνθρωπος «μίκρυνε σε σαρωτική κλίμακα», ότι «ύποβαθμίστηκε τό επίπεδο της ανθρωπότητας»¹.

Άναμφίβολα, τό φυσικόν περιβάλλον άπειλείται σήμερα όσον ποτέ άλλοτε εις την ιστορίαν της ανθρωπότητας. Όπως έχει λεχθῆ, εις την έποχήν μας εκτυλίσσεται ένας «τρίτος παγκόσμιος πόλεμος» κατά της φύσεως. Αί έπιπτώσεις της οικολογικής κρίσεως δέν γνωρίζουν σύνορα κρατών και πολιτισμών, θίγουν δέ τους όρους επιβίωσης όχι μόνον του ανθρώπινου γένους αλλά και της ζωής γενικώς εις τον πλανήτην γῆ. Δυστυχώς, παρά τά οικολογικά κινήματα, τας διεθνείς και κρατικές αποφάσεις και διακηρύξεις, τά έπισημονικά συνέδρια και τά δημοσιεύματα, τά προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσως και την ευαισθητοποίησιν των νέων, φαίνεται ότι εξακολουθοῦν άκόμπι νά ισχύουν όσα έγραψεν ο Lynn White τό έτος 1967, ότι δηλαδή ήμείς οί άνθρωποι θεωροῦμε τον έαυτόν μας «άνώτερο από τί φύσιν, την περιφρονοῦμε, εΐμαστε έτοιμοι νά την χρησιμοποιήσουμε για νά ίκανοποιήσουμε άκόμπι

¹ G. Steiner, *Άνασκόπηση μιās ζωής*, μτφρ. Σ. Βελέντζα, έκδ. Scripta, Άθήνα 2005, σ. 187.

καί τό πιό ἀσίμαντο καπρίτσιο μας»². Αἱ ἐμπειρίαί μας μέ τήν κλιματικήν ἀλλαγὴν, τήν ραγδαίαν μείωσιν τῆς βιοποικιλότητος, τὰς καταστροφικὰς καί φονικὰς πυρκαϊὰς καί πλημμύρας δέν μᾶς ἔχουν συνεντίσει. Καλλιεργεῖται ἀκόμη καί σήμερον ἡ ἀποψις ὅτι ἡ φύσις ἔχει τήν δύναμιν νά ἀνανεώνεται ἀφ' ἑαυτῆς, παρὰ τήν συνεχιζομένην καί ἐπιτεινομένην ἀνθρωπογενῆ ἐπιβάρυνσίν τῆς. Εἶναι ἰδιαίτερος προκλητικὸν ἀλλά καί ἐπικίνδυνον, ἡ ἀνθρωπότης νά γνωρίζῃ τήν σοβαρότητα τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων καί νά συμπεριφέρεται ὡς νά μὴ ἐγνώριζεν.

Ἡ καταστροφή τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ἀρχίζει μέσα εἰς τόν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου καί, κατὰ συνέπειαν, ἀπό ἐκεῖ ὀφείλει νά ξεκινᾷ ἡ θεραπεία. Προέχει ἡ κοπερνίκεια στροφή εἰς τό πνευματικὸν ἐπίπεδον καί εἰς τήν ἀξιολογίαν μας, ἡ ριζικὴ ἀλλαγὴ νοοτροπίας, ἡ ἀνάπτυξις ἑνὸς νέου ἥθους, ἡ ἀπόφασις δι' ἓνα διαφορετικὸν τρόπον ζωῆς. Ἄλλως, θά θεραπεύωμεν τὰ συμπτώματα τῆς κρίσεως, ἐνῶ ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ θά παραμένῃ ἐνεργὸς καί ἀλώβητος. Πρὸς αὐτὴν τήν κατεύθυνσιν ἐκινήθησαν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας αἱ πολυδιάστατοι δράσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἡ ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς οἰκολογίας, ἡ ὀργάνωσις οἰκολογικῶν συνεδριῶν, ἡ συνεργασία μέ ἐκπροσώπους τῆς πολιτικῆς καί τῶν θρησκευτῶν, μέ εἰδικούς ἐπιστήμονας καί πανεπιστήμια, μέ οἰκολογικά κινήματα καί κοινωνικοὺς φορεῖς, ἡ προσπάθεια προσεγγίσεως τῆς νεολαίας, μέ σταθερὸν στόχον τήν εὐαίσθητοποίησιν διὰ τήν ἀνάγκην σεβασμοῦ τῆς «καλῆς λίαν» δημιουργίας τοῦ Θεοῦ. Αἱ καθ' ἡμᾶς Μητροπόλεις, αἱ ἐνορίαί καί αἱ ἱεραὶ μοναὶ ἀνέπτυξαν ποικίλας δράσεις διὰ τήν προστασίαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, προγράμματα οἰκολογικῆς παιδείας, βιολογικὰς καλλιεργείας καί ποικίλας σχετικὰς πρωτοβουλίας. Αἱ προσπάθειαι τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας συνέβαλον εἰς τήν ἔνταξιν τῆς οἰκολογικῆς θεματικῆς εἰς τοὺς οἰκουμενικοὺς καί διαθρησκευτικοὺς διαλόγους. Γενικώτερον, δέν ἀπυθύνθημεν μόνον πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ἀλλὰ πρὸς κάθε ἀνθρώπον καλῆς θελήσεως, καλοῦντες εἰς συστράτευσιν εἰς τόν ἀγῶνα διὰ τήν διάσωσιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς δημιουργίας.

Ἡ οἰκολογικὴ μαρτυρία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπετέλεσεν ἔναυσμα διὰ τήν θεολογίαν νά μελετήσῃ τὰς βαθυτέρας πνευματικὰς, θρησκευτικὰς καί ἠθικὰς διαστάσεις τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, νά προβάλῃ τό οἰκοφιλικὸν περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς κοσμολογίας καί ἀνθρωπολογίας,

² L. White, «Οἱ ἱστορικὲς ρίζες τῆς οἰκολογικῆς μας κρίσεως», εἰς τό ἔργον: Σ. Σαρίκας (ἐπιλογὴ κειμένων-μετάφρασις), *Ἡ φωτιὰ τοῦ Προμηθέα*, ἐκδ. Νησίδες, Ἀθήνα 1998, σ. 33-49, ἐδῶ σ. 46.

τὴν εὐχαριστιακὴν χρῆσιν τῆς δημιουργίας, τὸ οἰκοφιλικὸν μῖνυμα τοῦ ἀσκητισμοῦ κ.ά. Θεολογικῶς, καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος κατανοεῖται ὡς προέκτασις τῆς τραγικῆς ἀλλοτριώσεως τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεόν, τῆς «ἀμαρτίας», ἡ ὁποία ἔχει ὀλεθρίας συνεπειάς διὰ τὴν αὐτοσυνειδησίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὰς διανθρωπίνιας σχέσεις καὶ τὴν σχέσιν ἀνθρώπου καὶ φύσεως.

Ὅταν ὁ Θεὸς δίδῃ εἰς τοὺς πρωτοπλάστους τὴν ἐντολὴν «*Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε... καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς*»³ δὲν τοὺς παρέχει τὴν ἐξουσίαν νὰ καθυποτάξουν, νὰ ἐκμεταλλευθοῦν καὶ νὰ καταστρέψουν τὴν φύσιν, ἀλλὰ τονίζει τὴν εὐθύνην τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς κτίσεως, ἡ ὁποία εἰς τὸ δευτέρον κεφάλαιον τῆς Γενέσεως ἐκφράζεται μὲ τὴν προτροπὴν πρὸς τὸν Ἀδάμ «*ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν*» τὸν οἶκον αὐτοῦ⁴. Ἡ κτίσις δὲν εἶναι ἰδιοκτησία, «*κτῆσις*» τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δῶρον, τὸ ὁποῖον καλεῖται ὡς «*καλὸς οἰκονόμος*» νὰ συντηρῇ, νὰ προστατεύῃ καὶ νὰ προσφέρῃ μετ' εὐχαριστίας εἰς τὸν Κτίσαντα. «*Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν, Σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα*». Ἡ ἐρμηνεία τοῦ βιβλικοῦ «*Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε...*», ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀρχεγόνου θεμελιώσεως κυριαρχικῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς δημιουργίας, ἀποτελεῖ παρανόησιν τῆς θείας ἐντολῆς καὶ ἀντίκειται πλήρως εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Βίβλου καὶ εἰς τὰς οἰκοφιλικὰς παραδόσεις τῆς πίστεώς μας, εἰς τὸν πυρῆνα τῆς ὁποίας εὐρίσκονται ἡ μέριμνα διὰ τὴν κτίσιν καὶ ἡ παραίτησις ἀπὸ κυριαρχικά δικαιώματα ἐπ' αὐτῆς. Μόνον ἐάν κατανοήσωμεν ὅτι τῆς οἰκοκαταστροφικῆς συμπεριφορᾶς προηγεῖται ἡ κακὴ ἀλλοίωσις τῆς ἐλευθερίας μας, ὀδηγούμεθα εἰς τὰ ἀληθῆ αἷτια τοῦ προβλήματος. Ἡ σαπρότης τοῦ δένδρου, εἶναι ἡ αἰτία τῆς σαπρᾶς καρποφορίας, κατὰ τὸ βιβλικόν: «*οὐ δύναται... δένδρον σαπρὸν καρποῦς καλοὺς ποιεῖν*»⁵.

Ἡ ὀρθόδοξος θεολογία πρώτη ἀνέδειξεν εἰς τὴν ἐποχὴν μας τὰς κοσμολογικὰς διαστάσεις καὶ ἐπιπτώσεις τῆς ἀμαρτίας. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ὀρθοδοξίας διὰ τὴν προστασίαν τῆς δημιουργίας δὲν ἐγεννήθη ἀπλῶς ὡς ἀντίδρασις εἰς τὴν σύγχρονον οἰκολογικὴν κρίσιν. Αὐτὴ ἦτο ἀπλῶς ἡ εὐκαιρία διὰ νὰ ἐκφράσῃ, νὰ ἀναπτύξῃ καὶ νὰ προβάλῃ ἡ Ἐκκλησία τὰς οἰκοφιλικὰς ἀρχὰς τῆς, τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δοξολογίαν τοῦ

³ Γεν. 1, 28.

⁴ Γεν. 2, 15.

⁵ Ματθ. 17, 18.

Κτίστου τῶν ἀπάντων. Τό οἰκολογικόν πρόβλημα τοῦ παρόντος ἦτο ἡ ἀφορμή, ὅχι ἡ αἰτία τῆς οἰκολογικῆς στάσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος εἶναι συνέπεια καί προέκτασις ὄλων ὄσων ζῶμεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὀλόκληρος ἡ ζωὴ τῆς ὁποίας ἔχει οἰκολογικὴν ὑφὴν καί ἀναφοράν. Ὡς ἐσημειώσαμεν εἰς ἄρθρον μας μέ τίτλον *Ἡ ἐκκλησιολογία ὡς οἰκολογία*, «ἡ Ἐκκλησία, ὡς θεανθρωπίνη κοινωνία, εἶναι νίκη κατὰ τῶν δυνάμεων ἐκ τῶν ὁποίων ἀπορρέει ἡ καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος, κατὰ τῆς ἁμαρτίας, τῆς αὐτοδικαιώσεως καί τοῦ ἐαυτοκεντρισμοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ γεγονός κοινωνίας, ἀγάπης καί ἀλληλεγγύης. Οἱ Ἅγιοι καί οἱ Μάρτυρες τῆς πίστεως, ἡ λειτουργικὴ ζωὴ, ὁ ἀσκητισμός καί ὁ μοναχισμός, ἡ ποιμαντικὴ διακονία καί ἡ ἀφιερωμένη ζωὴ, καθὼς καί ὁ ἄσβεστος πόθος τῆς αἰωνιότητος, συγκροτοῦν ἓνα τρόπον ζωῆς, εἰς τόν ὁποῖον ὁ φυσικός κόσμος δέν εἶναι δυνατόν νά θεωρῆται ὡς ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ἢ ὡς χρήσιμον ὑλικόν διὰ τὰς ἀνθρωπίνας ἀνάγκας, ἀλλὰ κατανοεῖται ὡς ἐνέργεια καί δημιουργία τοῦ ζῶντος ἐν Τριάδι Θεοῦ»⁶.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ εἶναι «ἐφηρμοσμένη οἰκολογία». Ἡ Ἐκκλησία μᾶς προσκαλεῖ σήμερον νά διδασκώμεθα ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ βίου τῶν ὀρθοδόξων πιστῶν, οἱ ὅποιοι ἐπὶ μακρούς αἰῶνας προσέφερον εἰς τόν ἱερέα «τόν σίτον, τόν οἶνον καί τό ἔλαιον» διὰ νά τὰ ἀγιάσῃ καί νά ἀγιασθῇ ἡ ζωὴ καί ὁ μόχθος τῶν, νά ἐμπνεώμεθα ἀπὸ τό δοξαστικόν ἦθος καί τὴν ταπεινοφροσύνην ἐκείνων, οἱ ὅποιοι τίποτε δέν ἐθεώρουν ἰδικόν των κατόρθωμα, τίποτε δέν ἔβλεπον ὡς αὐτονόητον, ἐδοξολόγουν τόν Δοτῆρα παντός ἀγαθοῦ διὰ τὰ σωτηριώδη δωρήματά Του καί ἔβλεπαν παντοῦ τὴν σφραγίδα καί τὴν χάριν Του. Θεωροῦμεν σαθρόν τό ἐπιχείρημα ὅτι αὐτό τό εὐχαριστιακόν ἦθος εἶναι ἀδύνατον νά βιωθῇ ἐντός τοῦ συγχρόνου κοινωνικοῦ, οἰκονομικοῦ καί πολιτισμικοῦ πλαισίου.

Ἐξ ἀρχῆς προσηγγίσαμεν τὴν περιβαλλοντικὴν κρίσιν καί ὡς κοινωνικόν πρόβλημα καί ἐτονίσαμεν τὴν συνάφειαν περιβαλλοντικῶν καί κοινωνικῶν προβλημάτων. Εἰς τὰς «Πατριαρχικὰς Ἀποδείξεις» διὰ τὴν Ἰνν Σεπτεμβρίου, Ἑορτὴν τῆς Ἰνδίκτου καί «Ἡμέραν Προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος», καί εἰς ὅλας τὰς σχετικὰς παρεμβάσεις μας, τονίζομεν ὅτι ἡ ρίζα τῶν περιβαλλοντικῶν καί τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων εἶναι κοινὴ, ὅτι εἶναι μία «κρίσις τῆς ἐλευθερίας μας», μία πνευματικὴ κρίσις, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ ἀνάλογον ἀντιμετώπισιν.

⁶ Ecumenical Patriarch Bartholomew, «Ecclesiology as Ecology: Orthodox Insights», *Concilium* (2018), 5, σ. 12-21, ἐδῶ σ. 17.

Ἡ κλιματική ἀλλαγὴ, ἡ ὁποία δὲν εἶναι «μελλοντικό σενάριο», ἀλλὰ ἀπτή καὶ σκληρὴ πραγματικότης, ἀποδεικνύει τοῦ λόγου τὸ ἀληθές. Αἱ κοινωνικαὶ ἐπιπτώσεις τῆς κλιματικῆς ἀλλαγῆς εἶναι ὄραταί καὶ μετρήσιμοι, ἐμφανέστατα, μεταξύ αὐτῶν, καὶ αἱ μεταναστευτικαὶ ροαί. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν τρόπον λειτουργίας τῆς οἰκονομίας. Ἄπαντες γνωρίζομεν ὅτι τὸ κυρίαρχον πρότυπον ὀργανώσεως τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ὑπηρετεῖ σήμερον τὴν μεγιστοποίησιν τοῦ κέρδους καὶ ὀξύνει τὰ περιβαλλοντικά καὶ τὰ κοινωνικά προβλήματα. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι αἱ συνέπειαι τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, αἱ ὁποῖαι θίγουν πρωτίστως τοὺς οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς ἀσθενεστέρους, συνιστοῦν ἀπειλὴν διὰ τὴν κοινωνικὴν συνοχὴν. Τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς μίαν «οἰκολογικὴν οἰκονομίαν». Διὰ τὴν ὑπάρξιν βιώσιμος ἀνάπτυξις, αἱ οἰκονομικαὶ ἀποφάσεις καὶ αἱ ἀποφάσεις διὰ τὴν προστασίαν τοῦ περιβάλλοντος πρέπει νὰ λαμβάνωνται ἐν συναρτίσει μεταξύ των.

Κριτήριο τῆς ἀναπτύξεως εἶναι, ὁμοῦ μετὰ τῶν οἰκονομικῶν δεικτῶν, καὶ τὰ περιβαλλοντικά δεδομένα. Δὲν νοεῖται ἀνάπτυξις, ἡ ὁποία ὑποβαθμίζει ἢ καταστρέφει τὸ φυσικὸν περιβάλλον. Ἡ ἀειφορία ἔχει τοὺς ὅρους της: τὴν ἀλλαγὴν εἰς τὴν ἀγροτικὴν καὶ βιομηχανικὴν παραγωγὴν, εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ χρῆσιν τῆς ἐνεργείας, εἰς τὰς μεταφορὰς καὶ τὰς μετακινήσεις, εἰς τὴν ἀναρχὸν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων. Ἡ βιώσιμος ἀνάπτυξις ἀπαιτεῖ προστασίαν τῶν θαλασσῶν, τῆς ἀτμοσφαιράς, τῶν δασῶν, ὑπέρβασιν τῆς κτητικῆς στάσεως, νέα καταναλωτικά πρότυπα, ἕνα νέον οἰκοφιλικὸν πολιτισμόν. Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη, 2016), σοφῶς καὶ σαφῶς κατωνόμασε τοὺς κινδύνους τῆς «ἰδιονομίας τῆς οἰκονομίας», τῆς αὐτονομίσεως αὐτῆς ἀπὸ τὰς ζωτικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου, αἱ ὁποῖαι ὑπηρετοῦνται μόνον ἐντὸς βιωσίμου φυσικοῦ περιβάλλοντος, καὶ προέτεινε μίαν οἰκονομίαν «τεθεμελιωμένην εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου» καὶ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ συγχρόνου οἰκολογικοῦ προβλήματος «ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως»⁷.

Ἡ Σύνοδος ἀνεφέρθη ἐπίσης εἰς τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποῖους ἐμπερικλείουν διὰ τὸν ἀνθρώπον καὶ τὴν κτίσιν ὁ ἐπιστημονισμὸς καὶ ἡ τεχνοκρατία. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τεχνολογία εἶναι αἱ «μεγάλαι δυνάμεις», αἱ ὁποῖαι προσέφερον καὶ προσφέρουν πολλαπλᾶς εὐεργεσίας εἰς τὸν ἄνθρωπον, συμβάλλουν εἰς τὴν ὑπέρβασιν πολλῶν θεωρουμένων ὡς «μοιραίων» καταστάσεων, εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἀσθενειῶν, εἰς τὴν ἀνοδὸν τοῦ βιο-

⁷ *Εγκύκλιος*, § 15.

τικού επιπέδου και της ποιότητας ζωής, εις τήν επικοινωνίαν και τήν πρό-
 οδον. Βεβαίως, ή ανθρωπότης καταβάλλει διά τά ευεργετήματα αυτά βαρύ
 τίμημα. Πρώτην φοράν εις τήν ιστορίαν του, ό ανθρωπος δύναται, διά τών
 πυρηνικών όπλων, νά αφανίση τήν ζωήν. Δυστυχώς, ή επιστημονική γνώςις
 δέν διεισδύει εις τά βάθη τής ανθρωπίνης ψυχής και δέν εξασφαλίζει άφ'
 έαυτής τήν όρθήν εφαρμογήν της. Τροφοδοτεί δέ τήν έπαρσιν του ανθρώπου
 έναντι τής φύσεως και οδηγεί εις ποικίλας άντικειμενοποιήσεις της.

Εις τόν πυρήνα του συγχρόνου οικονομοκεντρικού και τεχνοκρατικού
 πολιτισμού εύρίσκεται τό έχειν και ή εύδαμνοθηρία. Τά άτομα και αί μάζαι
 μετατρέπονται εις απλίστους καταναλωτάς και ή φύσις εις μέσον ικανοποι-
 ήσεως τών συνεχώς διογκουμένων αναγκών. Τό ανθρωπίνον πρότυπον, τό
 όποιον κυριαρχεί, είναι ό «άφρων πλούσιος» του Εύαγγελίου, ή αρχή «καθελώ
 μου τάς άποθήκας και μείζονας οικοδομήσω» και τό «αναπαύου, φάγε, πίε,
 εύφραίνου»⁸. Η εύρεία διάδοσις τής κτητικής και τής χρησιμοθηρικής νοστρο-
 πίας καθιστά άπειλτικώτερον τό οικολογικόν πρόβλημα. Η Αγία και Μεγάλη
 Σύνοδος τής Κρήτης σημειώνει επί του προκειμένου τά εξής: «Υπάρχει ό κίν-
 δυνος χειραγωγήσεως τής ανθρωπίνης έλευθερίας, χρήσεως του ανθρώπου ως
 άπλου μέσου, σταδιακής άπωλείας πολυτίμων παραδόσεων, άπειλής ή και
 καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος... Η επιστημονική γνώςις δέν κινη-
 τοποιεί τήν ήθικήν βούλησιν του ανθρώπου, ό όποιος καιτοι γνωρίζει τούς
 κινδύνους, συνεχίζει νά δρα ως εάν δέν έγνώριζεν. Η άπάντησις εις τά σοβαρά
 ύπαρξιακά και ήθικά προβλήματα του ανθρώπου και εις τό αιώνιον νόημα
 τής ζωής αυτού και του κόσμου, δέν είναι δυνατόν νά δοθῆ χωρίς μίαν πνευ-
 ματικήν προσέγγισιν»⁹. Όντως, ό ανθρωπος και ή δημιουργία είναι πάντοτε
 περισσότερο από αυτό που δύναται νά συλλάβη ή επιστήμη.

Αυτάς τάς αληθείας προάγει ή όρθόδοξος πίστις, ή όποία ενισχύει τήν
 ανθρωπίνην προσπάθειαν, άκόμη και όταν αυτή εύρίσκεται ένώπιον δυσεπι-
 λύτων προβλημάτων και άνυπερβλήτων έμποδίων. Η πίστις εις Χριστόν όχι
 μόνον δέν μετατρέπει τόν ανθρωπον εις έν παθητικόν όν, τό όποιον, όπως
 έχλεύαζεν ό ποιητής, «προσμένει ίσως κάποιον θαύμα»¹⁰, αλλά εις μίαν έλευθέ-
 ραν, ύπεύθυνον και δυναμικήν όντότητα, ή όποία βλέπει τόν κόσμον ως πεδίον
 ευθύνης, συμβάλλουσα, του Θεου συνεργούντος, εις τήν μεταμόρφωσίν του. Η

⁸ Λουκ. 12, 17-21.

⁹ Εγκύκλιος, § 11.

¹⁰ Κ. Βάρναλη, «οί Μοιραίοι».

πίστις στηρίζει τήν εφαρμογήν τῆς «οἰκολογικῆς προστακτικῆς» τοῦ σεβασμοῦ τῆς κτίσεως καί ἀντιτίθεται εἰς τήν προμηθεϊκὴν «τεχνολογικὴν προστακτικὴν», ἡ ὁποία ἐπιτάσσει νά παράγωμεν ὅ,τι εἶναι τεχνικῶς ἐφικτόν, χωρὶς νά ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὰς ἐπιπτώσεις διὰ τόν ἄνθρωπον καί τήν δημιουργίαν.

Ἡ μελέτη τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως εἶναι μία ἀνεξάντλητος πηγὴ ζωτικῶν ἀληθειῶν διὰ τόν ἄνθρωπον καί τόν κόσμον. Βεβαίως, εἰς τὰ ὑπέροχα κείμενα τῶν Πατέρων δέν ὑπάρχουν ἔτοιμοι συνταγαί καί ἀπαντήσεις διὰ τήν ἀντιμετώπισιν τῶν συγχρόνων προβλημάτων. Πάντοτε ἀπαιτεῖται μελέτη, ἐπισταμένη θεολογικὴ ἐργασία, πεφωτισμένος νοῦς καί καθαρὰ καρδιά, διὰ νά ἀνακαλύψωμεν καί νά διατυπώσωμεν τήν θεολογικὴν πρότασιν τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁφείλομεν δέ νά ἀντιμετωπίσωμεν καί τὰς παρανοήσεις καί παρερμηνείας τῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδοξίας, εἴτε αὐταὶ γεννῶνται ἐντὸς τοῦ ὀρθοδόξου χώρου, εἴτε προέρχονται ἔξωθεν. Τό πλέον ἐνδιαφέρον ἐδῶ εἶναι ὅτι αἱ αὐταὶ θέσεις, αἱ ὁποῖα ἐμφανίζουν τήν Ὁρθοδοξίαν ὡς ἐσωστρεφεῖ, ἐθνοκεντρικὴν, ἄνευ βουλήσεως διὰ διάλογον μετὰ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν καί πραγματικοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τήν συνάντησιν μέ τόν σύγχρονον κόσμον, ἀκόμη καί ὡς οὐσιαστικῶς φονταμενταλιστικὴν, διατυπώνονται ἐκ μέρους τῶν ἐκτὸς τῶν τειχῶν μέ κριτικὴν διάθεσιν πρὸς τήν δῆθεν «κλειστὴν» Ὁρθοδοξίαν, ὑπὸ δέ τῶν ἐντὸς ὡς ἔπαινος, ὡς χαρακτηριστικὰ γνησίου Ὁρθοδόξου φρονήματος καί πιστότητος εἰς τήν παράδοσιν τῶν Πατέρων. Παρόμοιαι ἀπόψεις διετυπώθησαν ἀπὸ τὰς δύο πλευράς περὶ τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, ἡ ἀναφορὰ καί ἡ μαρτυρία τῆς ὁποίας ἐνώπιον τῶν σημείων τῶν καιρῶν, ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῶν πρώτων ὡς ἀνεπαρκής, ὑπὸ δέ τῶν δευτέρων ὡς ἐκκοσμικευσις τῆς Ἐκκλησίας καί οἰκουμενιστικὴ ἀλλοίωσις.

Προφανέστατα, ἡ ἐκκλησιαστικὴ μαρτυρία ἐν τῷ κόσμῳ δέν συνεπάγεται ἀναποφεύκτως ταῦτις τῆς Ἐκκλησίας μέ τόν κόσμον. Εἰς τήν συνάντησιν μετὰ τοῦ ἐκάστοτε συγχρόνου κόσμου, ἡ Ἐκκλησία καί ἡ θεολογία τῆς ἔχουν τήν δυνατότητα καί τήν εὐκαιρίαν νά ἀποσαφηνίσουν ἐπικαίρως τήν ἰδικὴν τῶν πρότασιν ζωῆς καί ἐλευθερίας, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τόν ἐπίγειον βίον τοῦ ἀνθρώπου, πάντοτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν αἰώνιον προορισμὸν του.

Ἡμεῖς συνεχίζομεν νά προβάλλωμεν τό οἰκολογικόν δυναμικόν τῆς Ὁρθοδοξίας καί τήν ἀλήθειαν τῆς δοξολογικῆς, μετοχικῆς, εὐχαριστιακῆς καί ἀσκητικῆς σχέσεως μέ τήν κτίσιν. Ἡ χριστιανικὴ θεολογία δέν ἐπιτρέπεται νά λησμονῇ, ὅτι αἱ δυτικαὶ μεταμορφώσεις τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως πύνησαν τήν διάσπασιν ἀνθρώπου καί κτίσεως. Κατὰ τόν μακαριστὸν καθηγητὴν Νικόλαον Νησιώτην, «ἂν ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία διανύει μία κρίσιμη στιγμή, ἔξαι-

τίας τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων, τῆς ἀλόγιστης κατανάλωσης τῶν φυσικῶν πόρων, τῆς ρύπανσης τοῦ ἀέρα καί τῶν νερῶν, εἶναι γιατί ἡ χριστιανική θεολογία, ἀσυνείδητα καί ἐκ τοῦ μακρόθεν, βοήθησε μέ τί διδασκαλία της στό νά προωθηθεῖ μία μονόπλευρη κοσμολογία, ἐπικεντρωμένη στόν ἄνθρωπο καί ἕνας σύμμετρος ὑπερτροφικός μέσα στόν ἐγωκεντρισμό του»¹¹. Τό καθῆκον τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας σήμερον εἶναι νά προβάλῃ μετ' ἐμφάσεως τάς οἰκοφιλικάς διαστάσεις τῆς πίστεώς μας. Δυστυχῶς, σοβαρόν ἐμπόδιον εἰς τήν ὀρθήν προσέγγισιν καί ἀξιολόγησιν τῆς σημασίας τῆς θρησκείας διά τόν πολιτισμόν ἀποτελοῦν σήμερον αἱ παρανοήσεις τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου, πρωτίστως εἰς τούς διανοουμένους, οἱ ὅποιοι, ἐλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ, ταυτίζουσι ἀρνητικές ἐκφάνσεις τῆς θρησκευτικότητος, ὅπως ὁ φονταμενταλισμός, μέ τήν οὐσίαν της.

Εἰς τούς ἐκπροσώπους τῶν ἐπιστημῶν ὑπενθυμίζομεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει νά ἀποδεχθῇ τήν συνευθύνην της εἰς τήν δημιουργίαν τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, νά προβάλῃ μέ συνέπειαν τάς ἀρχάς τῆς «οἰκολογικῆς κοσμολογίας», νά ἀποφεύγῃ τούς σκοπέλους τοῦ ἐπιστημονισμοῦ καί νά σέβεται, μέ θρησκευτικήν εὐλάβειαν, τό ἀνθρώπινον μέτρον, ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ ἐπιστημονική γνῶσις ἔχει τήν δύναμιν νά τό ὑπερβῇ. Πάντως, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, παρά τάς πρωτοφανεῖς προόδους εἰς τούς τομεῖς τῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνολογίας καί τῆς οἰκονομίας, δέν εἶναι δυνατόν νά αἰσθάνεται ἱκανοποιημένος διά τήν στάσιν του ἀπέναντι εἰς τό φυσικόν περιβάλλον.

Κατακλείομεν, ὑπενθυμίζοντες τήν ἀξίαν τῆς περιβαλλοντικῆς ἐκπαιδεύσεως διά τήν ἀνάπτυξιν οἰκολογικῆς εὐαισθησίας καί σεβασμοῦ τῆς δημιουργίας εἰς τήν νέαν γενεάν. Ἡ παιδική καί ἡ ἐφηβική ἡλικία ἀποτελοῦν ἰδιαίτερος εὐνοϊκᾶς περιόδους τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, διά νά καλλιεργηθῇ τό αἰσθητήριον διά τήν ὠραιότητα καί τήν ἱερότητα τῆς δημιουργίας. Ἡ νεότης πρέπει νά διδαχθῇ νά ἀντιστέκεται εἰς τό κυρίαρχον ἐπικίνδυνον μίγμα ἀκράτου οἰκονομισμοῦ, ἀκορέστου ἀτομικοῦ καί κοινωνικοῦ εὐδαμονισμοῦ καί ἀνεξελέγκτου τεχνολογικῆς προόδου. Ὅπως ἔχει προσφυσέστατα γραφῆ, «στό μέλλον μία παιδεία, χωρίς οἰκολογικό προσανατολισμό, θά εἶναι παραφθία παιδείας». Τό μέλλον ἀνήκει εἰς μίαν αὐθεντικήν παιδείαν ὑπευθύνου ἐλευθερίας, εἰς τήν ὑπηρεσίαν τοῦ εἶναι καί ὄχι τοῦ ἔχειν, τοῦ μετοχικοῦ καί ὄχι τοῦ κτητικοῦ

¹¹ Ν. Νησιώτης, «Ἡ πνευματολογική χριστολογία τῆς φύσεως», εἰς τό ἔργον: *Ἄνθρωπος καί περιβάλλον. Δοκίμια γιά τήν σχέση τοῦ ἀθρώπου μέ τόν περιβάλλοντα κόσμον*, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Νεοφάντου, Πάφου 1994, σ. 63-84, ἐδῶ σ. 64.

πολιτισμοῦ, τῆς ἀλληλεγγῆς καὶ ὄχι τοῦ «μὴ πολιτισμοῦ» τοῦ ἐαυτοκεντρι-
σμοῦ καὶ τοῦ δικαιωματισμοῦ.

Ἐάν ἡ ἀνάπτυξις οἰκολογικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἥθους εἰς τὴν νέαν γενεάν ἀποτελῆ βασικόν στόχον τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ μέ δεδομένον ὅτι ἡ ὀρθόδοξος πίστις ἐνσταλάζει εἰς τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας μας κοινωνικὴν καὶ περιβαλ-
λοντικὴν εὐαισθησίαν, τότε ἡ διδασκαλία τῆς Ὀρθοδόξου παραδόσεως εἰς τὸ σύγχρονον σχολεῖον δύναται νὰ ἀναδειχθῆ, ἐντὸς τοῦ ποσοτικομανοῦς καὶ ἀτομοκεντρικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας, εἰς μοναδικὴν εὐκαιρίαν παιδείας ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης, ἡ ὁποία θὰ ἀντλή ἀξίας καὶ ιδεώδη ἀπὸ τὸ ὕψιστον προσωποκεντρικόν, κοινοτικόν καὶ οἰκοφιλικόν ἥθος, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισεν ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς πορείαν, τὸ ἥθος τῆς ἐλευθερίας, «ἢ Χριστός ἡμᾶς ἠλευθέρωσε»¹².

¹² Γαλ. 5, 1.